

VELIKAN I DOBROTVOR

MUJAGA KOMADINA

Mostarska općina i gradonačelnici do Mujage

Gradska općina (beledija) u Mostaru osnovana je prije 1664. godine, što saznajemo iz Putopisa Evlije Čelebije gdje se prvi put spominje *gradonačelnik* (šeher čehaja) Mostara. Po pričanju Ahmed-age Alikalfića, umro 1653. godine u stotoj godini života. Gradska općina je za vrijeme turske uprave radila u Behlilovića magazii nedaleko od bivšeg Starog mosta i kod ulaza sa Male Tepe na Kujundžiluk.

Gradska općina se za turske vlasti financirala iz doprinosa koji je prikupljan od stanovnika za izdržavanje dvora bosanskog valije (teksita). Iz jedne bujrultije saznajemo da je bosanski valija (guverner) naredio 1828. godine mostarskom kadiji da iz taksita izdvoji, po ustaljenom običaju, hiljadu groša za stanarinu i na ime plaće gradonačelniku (šeher čehaja) Mostara. Slične naredbe nalazimo u sidžilima (protokolima) mostarskih kadija iz kasnijih godina.

Godine 1787. gradonačelnik Mostara bio je neki Ahmed-aga, a 1788. neki mula Seid. Do godine 1832. na ovom položaju se nalazio neki Ali-aga, a od tada Mehmed-aga. Od 1840. do 1853. na ovom položaju je bio neki Jusuf-aga. Omer ef. Gluhić. mostarski kadija, bio je za vrijeme turske uprave više godina gradonačelnik Mostara. Umro je 26. septembra 1884. godine i sahranjen u groblju na Carini.

Poslije austrougarske okupacije 1878. godine, Općina je iz Behliiovića magaze prešla u Nikića kuću na Maloj Tepi. Ta se kuća nalazila spram Baltinim sokakom, na mjestu gdje je sada stambena zgrada i prodavnica u prizemlju. Bila je građena na sprat, pokrivena pločom s doksatom (čošak) na ulicu (fotografija u Arhivu Hercegovine). Gradska općina je iz ove zgrade preselila 1911. godine u zgradu na Carini koju je sagradio Mujaga Komadina i tu je radila do 1920. godine. Tada je prešla u zgradu hotela "Neretva", gdje je radila sve do 1945. godine. Četnici su je zapalili u maju 1992. godine.

Od okupacije 1878. godine do 1909. godine bili su gradonačelnici Mostara: Muhamed-beg Alajbegović, od 1878. do 1890., Ibrahim-beg Kapetanović, od 1890. do 1897., Ahmed-beg Hadžiomerović, od 1897. do 1907. i Mustafa ef. Sefić. od 1907. do 1909. godine. Prva trojica potječu iz bogatih begovskih porodica. Kapetanović iz Vitine, a Sefić je bio činovnik suda, sudski tumač – prevodilac.

Za vrijeme mandata spomenute četvorice gradonačelnika u Mostaru su izgrađeni slijedeći objekti: željeznički most na Musali, Fabrika duhana, Bolnica, Časničko-činovnička kasina, Okružni sud, Hotel "Bristol", Tvornica leda, Meteorološka stanica i Hrvatska tiskara. Otvorili su škole: Osnovna škola na Musali, Gimnazija na

Luci, Viša djevojačka škola na Velikoj Tepi i Škola sestara milosrdnica u Zahumu. Dalje je uveden novi vodovod, izgrađena jedna javna česma na Musali iz "općinske pomije". provedena željeznička pruga Metković – Sarajevo, prosječene i proširene neke mostarske ulice i sokaci, itd.

ŽIVOT I DJELO

Četrdesetogodišnji period austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine (1878. – 1918.) čini posebno poglavlje u prošlosti ovih dviju pokrajina. Ovaj period ima svoju historiju, svoje velikane i svoje spomenike kulture.

U nizu pregalaca koji su za vrijeme austrougarske uprave mnogo zadužili grad Mostar i okitili ga spomenicima trajne vrijednosti, najvidnije i najzaslužnije mjesto zauzima popularni mostarski gradonačelnik Mujaga Komadina. Njegovom inicijativom ovdje je sagrađeno više impozantnih građevina koje su do 1992. godine služile na ponos Mostaru, a tada su skoro sve, od strane četnika i ustaša zapaljane ili potpuno srušene.

Priča se da su Mujagini preci došli u Mostar od Konjica. U prvoj polovini prošlog stoljeća u Mostaru su živjeli Komadine: (Hasan 1804.) i (Arslan 1844. godine), koji su potpisani kao svjedoci na odlukama mostarskog kadije.

Mujaga je rođen u Mostaru na Carini u Husein hodžinoj mahali 1839. godine, a tu su se do 1878. godine nalazili njihovi konaci. Otac mu Omeraga bio je po zanimanju sarač (sedlar) i pravio je opremu za tursku vojsku. Umro je u Mostaru 1868. godine i sahranjen u haremu na Carini, gdje su sada željeznička i autobusna stanica, i gdje mu se sve do 1965. nalazio grob sa nišanima. Mujaga je imao tri brata: Saliha, Ahmeda i Husagu, od kojih su prva dvojica živjeli i umrli u Mostaru. Husaga je 1891. godine bio član mostarske Gradske općine. On je imao jednu veliku zgradu na Luci s prizemljem i na dva sprata u kojoj je od 1893. godine radila Gimnazija. Tada je prešla u novosagrađenu zgradu na Šetalištu. Husaga je odselio u Tursku, u Bursu, bio jedan od najbogatijih Hercegovaca i tamo umro 1912. godine.

Osnovno obrazovanje Mujaga je dobio u rodnom mjestu, gdje je završio mekteb i medresu. Kada je odrastao, bavio se trgovinom i bio veleposjednik. On je vršio razne i veoma odgovorne dužnosti i to: bio je više godina član Centralnog odbora Jugoslavenske muslimanske organizacije (JMO), predsjednik JMO u Mostaru, osnivač i predsjednik Hercegovačke banke, član uprave ujedinjenih centralnih banaka, član upravnog ili nadzornog odbora više privrednih organizacija i nekoliko puta član Vakufskog sabora. Više godina je bio član Gradskog vijeća, a 1909. godine kratko vrijeme iza donošenja općinskog statuta, izabran je za gradonačelnika Mostara. Na ovom položaju nalazio se sve do 1918. godine, kada je završen Prvi svjetski rat i formirana država Srba, Hrvata i Slovenaca. Kratko vrijeme pred smrt bio je i predsjednik Vakufskog povjerenstva u Mostaru.

Kad se govori o Mujagi, neki, svakako zlonamjerni, kažu da je bio nepismen što je apsolutno netačno. Pored matemjeg bosanskog jezika, Mujaga je perfektно govorio turski i pisao na ovom jeziku. Imao je čak i lijepu biblioteku na turskom jeziku. Dobro je poznato da je on bio prirodno bistar i nadaren i u toku svoga relativno dosta dugog

života on je to nebrojeno puta potvrdio i dokazao.

Kad je Austrija 1878. godine okupirala Bosnu i Hercegovinu, zatekla je ove dvije pokrajine bez industrije i ikakvih komunikacija. Zato je njena prva briga bila da Bosnu i Hercegovinu urbanizira i da ovdje otvori što više fabrika i izgradi dobre saobraćajnice. Austrija je sve ovo radila da bi okupirane pokrajine mogla što bolje eksploatirati i učvrstiti svoju vlast u njima.

Da bi sve ovo mogla s uspjehom ostvariti, nova vlast je otvarala po svim većim mjestima kreditne banke, koje su državnim ustanovama, a i nekim privatnim licima, davale kredite za podizanje građevina i raznih komunalnih objekata. Mujaga je sve te kredite do maksimuma koristio s jednim ciljem da u vlastitoj režiji, a kasnije na račun Općine, izgradi štoviše građevina koje će služiti i koje su do 1992. godine služile općim interesima građana. On je bio pravi narodni čovjek i sva njegova preokupacija sastojala se u tome da što više izgradi i da na razne načine pomogne našim ljudima i uposli ih.

Na izborima za Gradsko vijeće Mostara održanim 21. decembra 1909. godine Mujaga je dobio najviše glasova i na prvoj sjednici izabran je za gradonačelnika, iako je protiv njegovog izbora na taj položaj bio vladin povjerenik kotarski predstojnik Đuro Rudt. Kad je Mujaga došao na ovaj položaj, stupio je odmah u kontakt sa svim civilnim i vojnim organima vlasti i s njima službeno kontaktirao sve dok se nalazio na tom položaju. On je kao gradonačelnik imao prisne veze i sa svim rukovodećim ličnostima Zemaljske vlade Bosne i Hercegovine. Kada je 1910. godine dolazio u Mostar car Franjo Josip I. Mujaga ga je primio i ugostio, ali ne kao njegov poznanik nego isključivo kao gradonačelnik (burgermeister) i prvi građanin Mostara. On je o svom trošku prekrrio ulicu ćilimima i serdžadama sve od željezničke stanice do hotela "Bristol", a i prilaz Starom mostu od Velike Tepe niz Hendek do Starog mosta bio je također zastrt ćilimima

Mujaga je bio gradonačelnik Mostara u vihoru I svjetskog rata, u vrijeme teških kataklizmi, gladi i raznih epidemija. To je sve usporilo njegove ambicije i bilo uzrokom da nije uradio onoliko koliko je mislio, želio i planirao. I kad se danas, nakon skoro sto godina, posmatra njegovo djelo, mora se priznati da je ono, zaista, veliko i grandiozno.

Mujaga je umro 11. ševala 1344. (6. maja 1925.) godine u 86-toj godini života. Sahranjen je u malom haremu kod Lakišića džamije u Ričini, gdje mu se nekropola i sada nalazi. Nad njegovim grobom sagrađen je jedan spomenik memorijalne arhitekture kojeg su ustaše malo oštetile granatiranjem džamije uz njega i kojeg je vrijedno ovdje spomenuti i opisati. Nekropola se sastoji od pravokutnog podija veličine 400 x 250 cm, a visok je 35 cm. Na sredini podija izgrađen je sarkofag od arandelovačkog kamena u koji su usađena dva nišana novijeg datuma. Na uzglavnom nišanu sa fesom i kitom uklesan je na vanjskoj strani slijedeći natpis: Mujaga Komadina, načelnik grada Mostara. 1839.-1925. godine. Isti ovaj natpis, samo na arapskom jeziku, i arapskim pismom, uklesan je na unutrašnjoj strani nišana. Sa strana sarkofaga napisana su na arapskom jeziku dva stiha koji nas podsjećaju na smrt i njenu neminovnost. Tekst na arapskom jeziku uklesan je po pismu Muhamed Emin ef. Dizdara, poznatog javnog radnika, pisca i prevodioca iz Mostara.

Mujaga je ostavio iza sobe ženu Dudu, rođenu Pašić, koja je umrla 1957., i sinove: Asima, posjednika, umro 1938., Ševkiju, stomatologa, poginuo u NOB-i 1943., Ahmeda, posjednika, umro 1968., dra Edhema (Pašu), pravnika, umro 1963., Hivziju, drogeristu, umro 1980. i dra Saliha, ljekara stomatologa, umro 1992. godine. Živ je, od muških potomaka, samo Mujagin unuk Mustafa, sin Ahmedov. Postoji tendencija

izumiranja ove porodice.

To bi bio kratak opis životnog opisa Mujagina. Nas ovaj put više zanimaju njegova djela, jer se ljudi cijene samo po djelima. A njegova djela su, zaista, brojna i evidentna. Pokušaćemo ih ovdje kronološki nabrojati.

*** Musafirhana**

Godine 1883. Mujaga je sagradio jednu masivnu zgradu s prizemljem i dva sprata na uglu Glavne ulice i Male Tepe. Ovo saznajemo iz natpisa na turskom jeziku napisanog arapskim pismom i uklesanog u ploču iznad prizemnih ulaznih vrata. Zgrada je pokrivena četvrtastim krovom, sada pod najlonom, na čijem se vrhu i sada vidi "musafirski znak". To je oko 50 cm visoki od kamena izrađeni tanki stup kao nišan, koji pri vrhu ima tubasti oblik. On je označavao da je kuća "musafirska", tj. gostinska i da u nju svaki gost (musarif) može doći i određeno vrijeme ostati. Zgrada je 1946. godine nacionalizirana i od tada služi kao prodavnica i magacinski prostor.

*** Opravka Čejvan Čehajine džamije**

Od 1885. godine uz Čejvan Čehajinu džamiju na Velikoj Tepi nalazila se četvrtasta kamena munara koju je Mujaga sa dozvolom vakufskih vlasti srušio i o svom trošku na njenom mjestu podigao novu, višu, oktogonalna oblika. On je dalje vlastitim sredstvima ponovo prekrivio ovu džamiju i na njoj izvršio neke opravke. Džamija je sve do 1943. godine služila svojoj svrsi i njen posljednji imam bio je Ali ef. Sefić. Od 1945. do 1992. godine koristio je Zavičajni muzej „Hercegovina“ i u njoj je bila smještena maketa starog Mostara. Poslije oslobođenja Mostara od četnika, koji su je djelomično oštetili, služila je za klanjanje džumi, teravija i bajrama. U maju 1993. godine ustaše su joj srušile munaru i dobro je oštetili. Ponovo je popravljena pa danas redovito služi svojoj svrsi.

*** Zgrada stare Općine**

Mujaga je otkupio od svog brata hadži-Husege jednu dvospratnicu na Glavnoj ulici koju je 1890. godine dogradio i uz nju dodao jedno krilo. Godine 1911. ovdje je iz Nikića kuće na Tepi prešla Gradska općina. Ova je zgrada 1946. nacionalizirana i u njoj od tada stanuje više porodica, a u prizemlju su poslovne prostorije. Četnici i ustaše su je 1992. i 1993. godine malo oštetile ali i danas služi svojoj svrsi.

*** Kalhana**

Sve do 1891. godine postojao je na Velikoj Tepi, spram Čejvan Čehajine džamije, jedan veliki han koji je bio poznat pod imenom Kalhana. Po pričanju starih Mostaraca ovaj han je bio sličan Morića hanu u Sarajevu. Sastojao se od prizemlja, gdje su se nalazile štale za konje, i prostranog dvorišta s česmom. Na spratu se nalazilo pet velikih soba od kojih su tri služile za noćivanje putnika, četvrta za obavljanje vjerskih obreda i peta za kafanu. Ispred hana su od ulice sa obje strane bili poredani dućani s ćepenicima.

Han je sagrađen prije 1784. godine, a svoj naziv je dobio po tome što se nalazio pred tvrđavom (kala) pa bi riječ kalhana, tačnije kala han, doslovno značila tvrđavni han ili han pred tvrđavom.

Han je bio vlasništvo porodice Hadžiselimovića koji su na Velikoj Topi stanovali i ovdje imali kuće i magaz. Na temelju ovog može se zaključiti da je Kalhanu

sagradio neki predak ove mostarske porodice. Posljednji vlasnik Kalhane bio je Mujaga Hadžiselimović koji je 1882. godine odselio u Tursku. Brat mu Fevziaga prodao je Kalhanu, koja je već bila potpuno dotrajala, Mujagi Komadini za hiljadu kruna.

Kalhana je srušena 1891. godine i na njenim temeljima je Mujaga Komadina podigao veliku, i za ono doba veoma reprezentativnu, zgradu u kojoj je u početku radila Viša djevojačka škola, kasnije porezni ured, učiteljska škola i druge ustanove. Mujaga je Kalhanu prodao državi. Sve do 1945. godine ovo je bila najveća građevina u Mostaru. Na ovaj han nas danas podsjeća Kalhanska ulica koja je od Glavne u pravcu Divizije. Četnici su u maju 1992. godine zapalili ovu zgradu koja je do temelja izgorjela.

*** Džinovina**

Između ulica Glavne, Srednje, Hanske i Telčeve nalazio se do 1896. godine Džinovića han koji je u toj godini izgorio. Bio je sagrađen na zemljištu Koski Mehmed pašinog vakufa i njegov vlasnik plaćao je spomenutom Vakufu po 76 forinti mukate godišnje. U ovom hanu je poslije 1778. godine bila jedno vrijeme smještena austrijska vojna komanda.

Zemljište na kome se ovaj han nalazio bilo je poznato pod imenom Džinovina. Godine 1898. Mujaga je kupio Džinovinu i na njoj podigao onu veliku trospratnicu u kojoj je do 1992. godine radio Narodni odbor skupštine Mostara i Zemaljski magacin. Poslije 1920. godine Mujaga je ovu zgradu prodao Peškama. Četnici su je zapalili u maju 1992. godine i ona je tada do temelja izgorjela. Na licu trećeg sprata vidi se veliki bosanski grb s Mujaginim inicijalima: M.K.

*** Kuća u ulici Lenjinovo šetalište**

Godine 1901. Mujaga je sagradio nedaleko od Gimnazije jednu lijepu i prostranu stambenu zgradu na sprat u kojoj je sve do smrti stanovao. To je u ono doba bita najljepša i najkomfortnija stambena zgrada u Mostaru. Ova je zgrada 1946. godine nacionalizirana i u njoj je do 1992. godine radila Narodna biblioteka, Arhiv grada Mostara i Univerzitetska biblioteka "Džemal Bijedić". Ustaše su 1993. godine ovu zgradu zapalile, pa je djelomično izgorjela.

U Kiseljaku kod Sarajeva Mujaga je imao ljetnikovac gdje je odlazio i preko ljeta stanovao.

*** Džamija u Gornjoj Drežnici**

Sve do 1903. godine u Gornjoj Drežnici i zaseocima koji joj gravitiraju nije bilo džamije. Do ovog vremena klanjalo se na vani, po kućama i od 1895. godine u mektebu.

Džamiju u Gornjoj Drežnici sagradio je Mujaga Komadina 1903. godine. Locirana je u mahali Podglavci na zemljištu što ga je za izgradnju džamije darovao Mehmed Huseljić; iz Drežnice. Bila je građena od kamena i imala je uza se oko 12 metara visoku kamenu munaru četvrtasta oblika. Svečano otvorenje ove džamije obavljeno je 13. novembra 1903. godine.

*** Zgrada Općinskog suda**

Mujaga je sagradio i onu veliku zgradu u Ričini u kojoj je radio od 1906. godine. Sud i nekoliko manjih zgrada iza nje, u Krpića ulici. Iza zgrade Suda on je podigao jednu veliku salu u kojoj su muslimanska društva priređivala zabave i razne programe. Od 1901. do 1914. godine radila je ruždija u zgradi na uglu Bulevara JNA i Krpića ulice, koju je bosanska vlada iznajmila od Mujage Komadine. U istoj zgradi je od 1902. od 1914. godine radio Muslimanski gimnazijalni konvikt. Zgradu Suda Mujaga je prodao sinovima Riste Šaina. Četnici su je zapalili 1992. godine.

*** Zgrada na Suhodolini**

Mujaga je sagradio i onu veliku zgradu koja je bila locirana na uglu Glavne ulice i Suhodoline. Ovu zgradu prodali su njegovi nasljednici poslije 1925. godine trgovačkoj firmi Dokić – Bilić - Peško. Četnici su je u maju 1992. godine zapalili pa je do temelja izgorjela.

*** Gradska elektrana**

Mostar je dobio električno svjetlo tek 1912. godine. Do ovog vremena njegove ulice su noću osvjetljavali fenjeri s petrolejkama koje je svakog dana pred mrak palio određeni općinski službenik. Iz sačuvanih izvještaja saznajemo da je Halid Nazečić bio 1891. godine nadglednik fenjera u gradu. Mostarska Gradska općina dala je liferaciju petroleja za rasvjetu gradskih ulica u 1895. godini Lazi Šišiću za 19 forinti i 20 novčića. U 1906. godini Općina je dala za rasvjetu gradskih ulica 14 000 kruna. Svaka od šest mostarskih četvrti imao je fenjerdžiju koji je za vršenje ove dužnosti primao platu od Općine.

Prvi temelji zgradi električne centrale u Mostaru udareni su u jesen 1911. godine. Ona je bila podignuta u narodnoj (millet bašči) na mjestu gdje je sada zgrada Štamparije, nedaleko od hotela "Ruža". Svi radovi na izgradnji centrale, montiranju strojeva, postavljanju stupova i razvodu električne mreže, završeni su do konca maja 1912. godine. Prva proba na ovoj centrali izvršena je 28. maja 1912. godine u 15.00 sati. Tada su upaljene sve žarulje (600 + 30 velikih) i Mostar je prvi put u svojoj istoriji bio osvjetljen električnim svjetlom.

Svečano otvorenje i puštanje u rad ove centrale izvršeno je u nedjelju 2. juna 1912. godine u 20.00 sat, uoči dvogodišnjice dolaska cara Franje Josipa I. u Mostar. Svečanost je otvorio gradonačelnik Mujaga Komadina koji je nakon održanog govora „pritisnuo u naročito puce i cijeli grad osvjetlio". Nakon toga je vojna muzika odsvirala "carevku", a s Huma je ispaljen 21 topovski hitac. Ova svečanost je održana pred hotel "Neretvom" na Musali.

Ovo je bila prva električna centrala u Hercegovini, a koristila je naftu kao gorivo za pokretanje strojeva. Ova je centrala u početku nosila naziv "Gradska elektrana Franje Josipa u Mostaru".

*** Konvikt za muslimanske siromašne učenike srednjih škola**

Početakom 1912./13. školske godine Mujaga je osnovao konvikt u Brankovcu kod Mitropolije. Za konvikt je otkupio i temeljito adaptirao jednu dvospratnicu u kojoj je ranije bila smještena Mitropolija. Zgrada sa adaptacijom i pokušajom stajala je u ono doba 80 000 kruna.

Konvikt je otvoren 1. septembra 1912. godine i u nj je primljeno 40 siromašnih učenika iz Bosne i Hercegovine koji su pohađali medresu, gimnaziju i trgovačku školu. Sve troškove ovog konvikta, cjelokupan inventar, ishranu pitomaca i plaćanje službenika Mujaga je financirao iz vlastitih sredstava. Izrazito siromašni učenici dobivali su odjeću i obuću besplatno,

Konvikt je od službenika imao: upravnika (perfekta), a tu je dužnost, sve dok je konvikt radio, vršio Husein ef. Talić, pomoćnika upravnika, kuhara i podvornika. U konviktu se nalazila posebna veća prostorija u kojoj su pitomci sa perfektom svakodnevno obavljali pet dnevnih namaza (molitava). Oni su dalje bili dužni klanjati u džamiji džume i bajrame, ramazan postiti i potpuno se moralno i u svakom pogledu uzorno vladati. Svakog petka poslije podne morali su dva sata prisustvovati vjerskoj obuci u konviktu. Bilo im je zabranjeno pijenje alkoholnih pića i svako učestvovanje u političkim manifestacijama i demonstracijama. Ovaj konvikt je radio pune dvije godine i zatvoren je izbijanjem Prvog svjetskog rata 1914. godine.

U ono doba u Hercegovini, a možda i u cijeloj Bosni, niko nije imao svoj vlastiti konvikt i ovo je, zaista, bio jedinstven slučaj. Ovaj primjer jasno nam govori koliko je Mujaga bio dalekovidan i koliko je vodio brigu o školovanju muslimanske omladine. On je znao da se samo školovanjem može ići naprijed u bolju budućnost. Većina naših muslimana, čak i neki od uleme, imali su u ono doba potpuno pogrešno mišljenje o školi. Oni su mrzili Austriju kao okupatora pa su čak odbijali i školovanje koje im je ona nudila i branili su svojoj djeci da idu u „švapske škole". To je sve bilo potpuno pogrešno, nazadno i u suprotnosti sa izvornim učenjem islama. Dobro je poznato da im se to kasnije grdno osvetilo, ali je tada već bilo kasno.

*** Mekteb za žensku muslimansku djecu**

Na ruševinama hadži Baline medrese u Brankovcu Mujaga je, dozvolom Vakufskog povjerenstva u Mostaru, vlastitim sredstvima sagradio 1912. godine jednu lijepu prostranu zgradu i zavještao je na ime hadži Balina vakufa. Izgradnja ovog objekta stajala je preko 20 000 kruna.

U ovoj zgradi je od 1912. do 1919. godine radila Ženska mektebi ibtidaija, od 1919. godine Muslimanska ženska zadruga i od 1938. do 1913. godine Niža okružna medresa. Danas je to stambena zgrada u kojoj stanuju dvije porodice. Ovaj mekteb je prve godine pohađalo 115 učenica koje su, pored vjerske obuke, učile još ručni rad. U ovom mektebu predavala su dva muslimana i jedna stručna učiteljica-muslimanka.

Povodom izgradnje ovog mekteba predalo je onovremeno Vakufsko povjerenstvo u Mostaru, preko posebne delegacije, Mujagi u krasnom okviru vrlo lijepo i ukusno izgrađenu diplomu. Ovu zahvalnicu sastavio je na turskom jeziku u stihovima Hamza Sulejman ef. Puzić /Hilmija/, mostarski muderis i posljednji epigrafičar Mostara koji je sastavljao razne epigrafe na turskom jeziku. Ta zahvalnica u prevedu na naš jezik glasi:

Divne li Božje upute date Agi koji je izdašno velikodušan.

Mustafaga Komadina jer je ovog časa izvršio veliko dobročinstvo.

Na zemljištu hadži Balina vakufa u Brankovcu.

Sagradio je za žensku djecu poseban i svijetao mekteb.

Mostaru je sve do danas bio potreban jedan ovakav mekteb.

Neka je hvala agi za njegov besprimjeran trud.

Svi članovi Vakufskog vijeća izrazili su u ime stanovnika

Njemu zahvalnost i da od Boga bude nagrađen.

Na zvaničnom otvorenju svi su sa zadovoljstvom rekli:

Mnogo poživio i na oba svijeta bio veseo!

Ovaj je mekteb trajao četiri godine. U prve tri učila se vjeronauka i ručni rad, pletenje i vezenje, a u četvrtoj ručno šivanje i šivanje na stroju. Mujaga je mislio podići sprat na ovoj prostoriji i ugraditi sobe za šivanje, ali je to sve rat omeo. Danas služi kao privatni stan.

*** Most na Luci**

U Mostaru preko Neretve postojala su do 1913. godine samo dva mosta, Stari most, sagrađen 1566. godine, i most na Musali, sagrađen 1832. godine.

Gradsko poglavarstvo u Mostaru raspisalo je koncem 1911. godine konkurs za izgradnju novog mosta na Luci /Ogradi/ s predračunom 26 7000 kruna s namjerom da bude dovršen do konca 1912. godine. Plan za ovaj most izradio je, po nalogu Zemaljske vlade Bosne i Hercegovine, projektant E.A.F. Huber, koji je i rukovodio svim poslovima oko izgradnje mosta.

Izgradnja ovog mosta počela je na proljeće 1912. godine i već u julu mjesecu su postavljene skele i počelo se sa nabijanjem betona pomoću električne energije. Most je potpuno dovršen u maju 1913. godine i za njegovu izgradnju utrošeno je 500 000 kruna, izgrađen je od armiranog betona i na jedan luk. Dug je 72, a širok 12 metara, kolovoz je širok 7 m, a po 2,5 metra su za pješake. Fundiran je na konglomeratu koji je po stručnoj ocjeni star 40 milijuna godina.

Vijeće grada Mostara na svojoj Sjednici je zaključilo da se novi most na Luci prozove "Most Mujage Komadine", jer je, kako je tom prilikom na sjednici konstatovano, on bio prvi i glavni inicijator njegove izgradnje. Nikola M. Smoljan, podnačelnik grada Mostara, u svom podužem pozdravnom govoru je istakao da je on za procvat i razvitak grada učinio više nego svi njegovi prethodnici za 30 i više godina.

Most je završen i pušten u promet 3. juna 1913. godine za trogodišnjicu dolaska cara Franje Josipa I. u Mostar. Otvorenje je obavljeno u 20 sati govorom gradonačelnika Mujage Komadine. Tim povodom ispaljen je 21 topovski hitac s Huma i most je bio iluminiran električnim žaruljama.

Vijeće grada Mostara je donijelo odluku da se od 4. juna naplaćuje mostarina za prelaz preko novog mosta na Luci i onog na Musali. Slobodan je bio prelaz s lijeve strane oba mosta, ali je bilo zabranjeno pregonjenje stoke preko Starog mosta. Mostarina se plaćala od 1 do 10 helera, najmanja za sitnu stoku, po jedan heler, a najveća za dvoprežna kola po deset helera. Od mostarine su bili oslobođeni učenici, službenici i sva vojna lica.

Mostarska Općina je na inicijativu i u sporazumu s vakufskim povjerenstvom u Mostaru dala srušiti 1915. godine Kanberagin mesdžid na Luci na koji je udarala cesta koja vodi preko mosta. Ovo je bila prva džamija u Mostaru koja je od strane vlasti srušena što je izazvalo žučne polemike među ondašnjim muslimanima. Mujaga se nije obazirao na te kritike, jer su mu na srcu ležali samo opći interesi građana.

Sve do konca 1918. godine na ovom mostu je stajala tabla s natpisom „Most Mujage Komadine“. Novo gradsko poglavarstvo koje je imenovano nakon ustrojstva države SHS donijelo je odluku da se ovaj most ubuduće službeno naziva "Most vojvode Stepe Stepanovića". Mostarci, zaista, nisu nikad poštivali ovu odluku.

Gradsko poglavarstvo grada Mostara je na sjednici održanoj početkom 1914 godine, zaključilo do se podigne i jedan armirano-betonski most na Mejdanu (Trgu 1. maja), koji bi odavde vodio u Cernlcu. Plan za njegovu izgradnju izradio je, po nalogu Gradske općine, ing. Miloš Komadina, dugogodišnji projektant mostarske Općine i oblasni građevinski inženjer. Most je trebao biti na jedan luk i na sredini bi imao dućane slične kao ne jednom mostu u Firenci u Italiji. Izbijanje Prvog svjetskog rata 1914. godine omelo je i spriječilo izgradnju ovog mosta. I da je tada ovaj most bio sagrađen, morala bi se srušiti najstarija mostarska džamija, a srušena je 31. decembra 1949. godine bez ikakve potrebe.

*** Banja**

Za vrijeme turske uprave u Mostaru su sagrađena dva hamama (javne banje) i to: Sinanpašin na Majdanu (Trgu 1. maja) i Čejvan čehajin u Priječkoj čaršiji kod Taphane. Prvi je srušen 1884. godine, a drugi je još djelomično uzgor, ali ne radi od 1878. godine.

Za izgradnju banje u Mostaru, Općina je na inicijativu Mujaginu, odobrila 1911. godine iznos od 400 000 kruna. Iz onovremene štampe saznajemo da je izgradnja banje počela početkom 1912. godine i da ju je gradilo društvo "Romanija". Sagrađena je po uzoru na jednu banju u Budimpešti, koju je, kako se pričalo, Mujaga vidio kada je jednom prilikom putovao u Mađarsku. Locirana je na Musali (Trgu Republike) spram hotela Neretve i neposredno uz lijevu obalu ove rijeke. Izgrađena je po projektu Miroslava Loosea, dugogodišnjeg građevinskog tehničara mostarske Općine, koji je bosanska vlada primila nakon što je to odobrio poznati stručnjak arhitekt Tronlet iz Sarajeva.

Otvorenje banje izvršeno je 3. juna 1914. godine na četverogodišnjicu dolaska cara Franje Josipa u Mostar, u deset sati. Svečanost je počela govorom Mujage Komadine, a nakon toga je izveden opširan program poslije čega je svijet ponio Mujagu na rukama ispred banje. Banja je u početku nosila naziv „Gradsko kupatilo Franje Ferninanda“.

Ova banja čini posebno poglavlje u historiji Mostara jer je u ono doba to bila najmodernija banja na Balkanu. Pored tuševa ona ima kabine za kupanje, salu za odmaranje i dva bazena za plivanje. Četnici i Ustaše su je granatirali i dobro oštetili.

*** Most na carini**

Za vrijeme Mujaginog načelnikovanja izgradila je vojska za svoje potrebe jedan most sa dvije kule na Carini, izgradnja mosta počela je 1916., a dovršen je i pušten u promet 1917. godine. Ove dvije godine uklesane su s vanjskih strane na betonskim

ogradama mosta. Most je bio tvrdo građen i predviđen da preko njega ide željeznička pruga. Gradili su ga, kako se priča, ruski zarobljenici. I kod izgradnje ovog mosta mostarska Općina je pružala izvjesnu pomoć. Gradsko poglavarstvo Mostara na sjednici održanoj 3. oktobra zaključilo je da novosagrađeni most na Carini nosi naziv "Most cara Karla". Ustaše su u maju 1992. godinu minirali ovaj most i do temelja ga srušili.

*** Sirotinjska kuhinja**

Poznato je da je za vrijeme Prvog svjetskog rata, a naročito 1917. godine, kod nas u Bosni i Hercegovini vladala velika glad. Da bi se sirotinji obezbijedila najnužnija ishrana, mostarska Općina je u gradu otvorila kuhinju za sirotinju. Glavni inicijator za otvaranje ove kuhinje bio je opet Mujaga i samo zahvaljujući njemu i njegovoj upornosti, ona se mogla i otvoriti. Ovo je posebno značajno kada se zna da u to veoma teško i gladno doba nije ni u jednom mjestu Hercegovine otvarana ni radila sirotinjska kuhinja, iz ove kuhinje uzimali su hranu čak i mnogi ugledni građani.

Mujaga je čak plaćao i službenike Islamske zajednice. Od 1. marta 1917. godine do 31. augusta 1924. godine bio je imam i hatib Lakišića džamije u Ričini hadži hafiz Muhamed ef. Krpo. On je za vršenje ove dužnosti primao, u navedenom vremenu, platu od Mujage Komadine. Mujaga je tražio da ovu džamiju podigne na sprat (plan je izgradio Miloš Komadina) i da ispod nje sagradi dućane, ali mu to onovremene vakufske vlasti nisu dozvolile. On je ovu džamiju vlastitim sredstvima opravio i obojio. On je dalje kupovao prostirku za neke mostarske džamije koje su ostale bez svojih prihoda. Vakufsko povjerenstvo u Mostaru izdalo je dozvolu Mujagi da na dijelu harema kod zgrade Suda u hana Omera Kudina u Ričini sagradi prizemnu zgradu čijom bi se kirijom izdržavalo jedno muslimansko sirotište u gradu, izgradnju i ove zgrade omeo je Prvi svjetski rat.

Mujaga je imao u planu da još mnogo uradi i učini. Mislio je čak dovesti vodu u Mostar iz vrela Bune u Blagaju i grad za sva vremena snabdjeti vodom za piće. Izgradio je nacrt za melioraciju Bišća polja na koji bi se način osigurala ishrana za grad i bližu okolinu. Mislio je dalje podići bolnicu i pozorište, tražio je da se trgovačka škola podigne na rang trgovačke akademije itd. Dalje je otvarao javne zahode i gradio česme po gradu. Na prostoru od mosta na Musali do Šantića ulice u Ričini uklonio je velike količine zemlje i teren izravnao itd.

Kada je Istanbul, glavni grad Turske, pogodio potres koncem prošlog stoljeća, Mujaga je dao prilog veći nego svi građani Mostara.

Poslije 1920. godine Mujaga je kratko vrijeme bio predsjednik Vakufskog povjerenstva u Mostaru. I kao starac od preko 80 godina on se trudio da za Vakuf podigne što više korisnih objekata. Za njegovog predsjednikovanja Vakuf je izgradio niz dućana na Glavnoj ulici, od Dudina do Temimova sokaka.

On je imao jednu magazu na Glavnoj ulici, nedaleko od Male Tepe, gdje je često sjedio i primao na razgovor najuglednije građane Mostara i sve druge koji su od njega tražili pomoći i savjeta. Mujaga je imao i svog ličnog blagajnika, a tu je dužnost kod njega vršio Ibraga Alikalfić, mujezin Bajezid-hodžine džamije u Brankovcu. On je uživao pun autoritet od svih građana i zvali su ga "Aga".

Veoma je značajan i velik Mujagin red na kulturno-prosvjetnom i humano-socijalnom polju. 25 januara 1898. godine održana je u novosagrađenoj

Kalhani osnivačka skupština Muhamedanskog čitaoničkog i dobrotvornog društva (Kiraethana), a Mujaga je izabran za prvog predsjednika. U pravilniku društva piše: "da širi duševni napredak i nauku i izobrazuje članove, da podiže materijalno stanje poljodjelaca, obrtnika i trgovačkih preduzeća, da pomaže siromašne muslimanske familije, da ustroji čitaonicu, da dijeli stipendije i da nema nikakav politički značaj". Poznato je da se kroz rad ove Kiraethane vodila borba za vjersku i prosvjetnu autonomiju, odnosno politička borba protiv austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine. Ovdje treba još reći da je Mujaga sa Ali-Mehmi ef. Džabićem stao 1899. godine na čelo pokreta za vjersko-prosvjetnu autonomiju i s njime potpisao Rezoluciju muslimana u BiH upućenu austrijskoj vladi, a njome se tražila vjersko-prosvjetna autonomija ovih dviju pokrajina.

MUJAGA - HUMANI ČOVJEK

Pod rukovodstvom Mujaginim osnovano je u Mostaru 1898. godine Muslimansko dobrotvorno društvo (Džem'ijeti hajrije) koje je imalo za cilj da pomaže siromašne i promiče trgovinu i zanatstvo. U toku svog postojanja društvo je održalo više zabava i pomoglo mnogim zanatlijama koji su ostajali bez posla.

Zna se da je Mujaga mnogo pomagao sve Kulturno-prosvjetne akcije i humano-socijalna društva. Bio je utemeljitelj Dobrovoljnog vatrogasnog društva koje je u Mostaru osnovano 1885. godine. Kad je postao gradonačelnik Mostara, odmah se učlanio u kulturno-prosvjetna društva: Gajret, Napredak i Prosvjeta. On je vlastitim sredstvima nabavio potrebne rekvizite za društvo "Muslimanski soko" u Mostaru, a oni su kupljeni u Pragu u Čehoslovačkoj. Novčano je pomagao i izgradnju Činovničke kazine na Mejdenu 1885. godine. Dalje je u gladnim godinama dijelio sirotinji brašno i ogrjev. Na njegovim brojnim građevinama mnogi su majstori i argati zarađivali svoj nasušni hljeb. O svemu ovome nalazimo spomena o onovremenoj štampi.

Mujaga je, zaista, bio jedan specifikum koji je brzo mislio i sve odluke odmah i bez greške donosio. On bi napamet brzo izračunao koliko bi se na jedan objekt utrošilo kada bi se radilo po planu arhitekta, a koliko kada bi se radilo onako kako on predlaže. Pred njegovom računicom ostajali su zapanjeni stručnjaci.

U teškim i komplikovanim situacijama on se brzo snalazio i donosio najbolja i najsvrsishodnija rješenja. U donošenju odluka često je pravio originalne i veoma smjele poteze. Sljedeći slučaj nabolje karakteriše njegovu dovitljivost, brzo snalaženje, a i veliku kuraž.

DOVITLJIVI GRADONAČELNIK

Jedne godine u toku Prvog svjetskog rata u Mostar su s fronte bili došli na odsustvo (urlaub) nekoliko muslimana iz Mostara među kojima se nalazio i Husaga Čišić. Odsustvo im je isticalo uoči Bajrama i oni su toga dana morali poći od svojih kuća na front. Tada su svi jako zaželjeli da ostanu još jedan dan kod svojih kuća i da sa svojim, možda posljednji put, provedu prvi dan Bajrama. Tada su otišli kod mostarskog muftije, ispričali mu svoj slučaj i zamolili ga da on, s obzirom na svoj položaj i ugled, interveniše kod vojne komande u Mostaru da im se odsustvo produži samo za jedan dan. Muftija ih je lijepo primio i obećao im da će to, sigurno, odmah učiniti.

Sutradan su oni opet otišli kod muftije da mu čestitaju Bajram i zahvale na usluzi koju im je učinio. Muftija im je tada jednostavno rekao da je zaboravio i da u

vezi s njihovim slučajem ništa nije učinio.

U toj zaista teškoj situaciji oni su se obratili Mujagi kome su ispričali cijeli slučaj i rekli mu u kakvu ih je situaciju muftija doveo. Mujaga im je, bez imalo razmišljanja, rekao da idu svojim kućama, da Bajram bezbrižno provedu i da mu se jave do pet dana.

On je tada pozvao općinskog ljekara dra Tramera i naredio mu da odmah obznani i službeno obavijesti sve vojne i civilne organe vlasti da se u Mostaru prije na dan pojavila epidemija tifusa i da se do daljnjeg zabranjuje svaki ulazak i izlazak iz grada. Nakon pet dana Mujaga je naredio opet dru Trameru da na isti način objavi da je epidemija prestala i da se ranija naredba stornira. Tako je Mujaga, na samo njemu svojstven način, spasio ljude koji bi, da nije bilo njega, sigurno otišli pod vojni sud (gericht) i bili egzemplarno kažnjeni ili možda, strijeljani.

Ovu anegdotu sam čuo više puta od Husage Ćišića (1879.-1956.), odličnog poznavaoća prošlosti Mostara, koji bi uvijek naglasio da je tako nešto u ono doba znao i smio samo Mujaga.

Za vrijeme Prvog svjetskog rata pao je jedne zimo velik snijeg u Hercegovini, zameo putove i prekinuo cestovni saobraćaj između Mostara i Nevesinja. Austrijske vojne vlasti imale su tada logor u Nevesinju, pa su od gradonačelnika Mujage zatražili da organizuje čišćenje snijega i za taj rad mu dale potreban broj vojnika. Bila je veoma jaka zima i postojala je bojazan da neko od vojnika ne promrzne. Kako se Mujaga u svim situacijama uvijek dobro i brzo snalazio i donosio najbolja rješenja, tako je i ovaj put uradio. On je odmah od mostarskih trgovaca otkupio sve suhe smokve, svakom vojniku napunio džepove smokvama i poslao vojnike na čišćenje snijega. Pričaju da se niko od vojnika nije ni prehladio jer je dobro poznato da suhe smokve, kada se zimi jedu, zagrijavaju organizam i čuvaju ga od nahlade.

Stariji ljudi i danas o njemu govore s najvećim pijetetom i simpatijama. Taj pijetet i mišljene oni potvrđuju brojnim anegdotama, iz njegovog života i rada, a to su bili uvijek spremni sa zadovoljstvom ispričati. Te anegdote odišu istinskim samoprijedorom i humanošću. Koliko je Mujaga bio poštovan i cijenjen od svih građana Mostara, najbolje je potvrdila njegova džemaza, koja je, kako su mi mnogi pričali, bila spontana i veličanstvena.

Mujaga je posebno zadužio nas muslimane jer je vlastitim sredstvima sagradio jednu džamiju, druge dvije temeljito opravio, mekteb i muslimanski konvikt i na taj način se uvrstio u red velikih vakifa /legatora/ Mostara i cijele Hercegovine. On je dalje zadužio i sve sugrađane drugih vjeroispovijesti jer je za vrijeme njegova načelnikovanja Mostar dobio električno svjetlo, dva mosta, banju i nekoliko impozantnih građevina, a ti su objekti skoro sto godina služili općim interesima građana.

Na temelju svega izloženog može se zaključiti da je Mujaga volio Mostar i sve njegove stanovnike i bio veliki i istinski patriota. Do njegovog vremena Mostar je bio grad (šeher) u klasičnom smislu te riječi. I samo zahvaljujući njemu i građevinama koje je ovdje vlastitim sredstvima ili svojom inicijativom sagradio, Mostar je dobio urbani izgled i postao grad u savremenom smislu. Ovdje još ističemo da je Mujaga u cjelokupnom svom životu i radu prvenstveno vodio računa o svojim ličnim interesima i profitima, jer je morao osigurati egzistenciju za svoju brojnu porodicu i poslugu. To je

uostalom osobina svih nas, jer se najprije mora živjeti, pa tek onda filozofirati (*primum vivere deinde fiozofare*).

Mujaga je bio najveći pobornik izgradnje Mostara za vrijeme austrougarske okupacije. Od svoga osnutka davne 1468. godine Mostar nije imao gradonačelnika o kome se među Mostarcima sačuvalo toliko anegdota, ponekad banalnih i uvredljivih, kao o njemu. Za svog života i načelnikovanja od devet godina on je, sigurno, uradio i izgradio više nego svi gradonačelnici prije njega.

Cilj nam je ovdje bio da na temelju činjenica i nepobitnih argumenata prezentiramo djelić istine o, zaista, grandioznom djelu velikog Mujage. Ujedno ističem da će onaj ko bude pisao Monografiju Mostara morati sve izloženo konstatovati i, htio ili ne htio, dati Mujagi vrhunsko mjesto među mostarskim velikanima jer on to stvarno i zaslužuje.

Narodni odbor grada Mostar je 1946. godine donio rješenje o mijenjanju naziva mostarskih ulica pa je tada, bez ikakva opravdanog razloga, riješeno da ulica Mujage Komadine u Ričini od tada nosi naziv "Ulica narodnog heroja Adema Buća". Svi dobronamjerni stanovnici Mostara, bez obzira na njihovu vjersku i nacionalnu pripadnost trebali bi uputiti apel Gradskoj općini i zatražiti da jedna od glavnih mostarskih ulica dobije Mujagino ime, te da mu se negdje u gradu čak i spomenik podigne.

Da je Mujaga bio legenda Mostara, potvrđuje i pjesma čiji je autor nepoznat. Ovu pjesmu je komponovao i za nju muziku napisao Spaso Berak, a možemo je i često čuti preko radija u interpretaciji našeg poznatog pjevača narodne muzike-sevdalinke, rahmetli Himze Polovine. Pjesma glasi:

Dvore gradi aman

Dvora gradi zaman

Dvore gradi Komadina Mujo

Sred Mostara najljepšega grada

Oblazi ga aman

Oblazi ga zaman

Oblazi ga cijeli Mostar redom

Samo nema Resulbega Dude

Što te nema aman

Što te nema zaman

Što te nema Resulbega Dudo

Za tebe su sagrađeni dvori

Za tebe sam aman

za tebe sam zaman
Za tebe sam dvore sagradio
I žeženim zlatom pozlatio
Ruke traže aman
Ruke traže zaman
Ruke traže topla milovanja
Lice želi nježna njegovanja
Srce traži aman
Srce traži zaman
Srce traži čista drugovanja
Usne traže pusta sevdisanja

Izvori i literatura:

Sidžili (protokoli) mostarskog kadije: broj 7. list 24 i 28. broj V60. list 103; Acta turcarum Arhiva Hercegovine: AT IV/149. Acta turcarum hercegovački franjevac: ATIV/ 96. XXII/554; Arhiva Vakufskog povjerenstva u Mostaru akti broj: 215/1893., 307/ 1898., 672/1911.. 213/1913.. 403/1914.. 505/1936.. 652/1937; Glas Hercegovca, Mostar. 1894., broj 21, 1895. Rod. broj 12; Rehber, Sarajevo, 1898-god broj 40 i 1899. god broj 83; Osvit, Mostar, 1903. god. broj 94. Biser. Mostar. 1912. god. broj I: Evlija Čelebija, Putopis, preveo Hazim Šabanović, Sarajevo 1967. god. str 242; Pravda, Kalendar JM0. Sarajevo, 1927. god. str. 10; Musava!. Mostar 1906.god. broj4; Sarajevski list, Sarajevo. 1884. god. broj 121, 1911. god., broj 64 i 234, 250 i 255.1912. god. broj 83, 94, 97, 103. 114, 119 1120. 1913. god. broj 88, 117 i 118: M. Trojanović. Mostovi od armiranog i prenapregnutog betona do 1960, godine, str.72 – 79; Vodič kroz fondove Arhiva Hercegovine. Mostar, 1973., str, 4; Sefić Ahmed, Uspomena na Mujagu Komadinu, dvije štampane stranice u Gazi Husrev-begovoj biblioteci; Anonimus, Muslimansko pitanje u Bosni i Hercegovini. Zagreb 1902. i Sjećanja starih Mostaraca Ahmed-age Alkalfića, Sallh-age Popovca i hafiz Husein ef. Puzića.